

IŠ GILIŲJŲ RAMUVOS VERSMIŲ

Venantui Mačiekui – 70

Gražina Kadžytė

Kai 1935 m. ėmęs vadovauti Lietuvių tautosakos archyvui jaunas mokslininkas kupiškėnas Jonas Balys skelbė visuotinę tautosakos rinkimo talką, rokiškėno Venanto Mačiekiaus dar nebuvo šiame pasaulyje. Gimęs 1937 m. gegužės 13 d. Rokiškio valsčiaus Močiekų kaime, jis, be abejo, nespėjo prirašyti savojo tautosakos sąsiuvinėlio, kurį galėtum rasti tarp gausybės anuometinių Rokiškio gimnazijos moksleivių siuntinių Archyvui. Tačiau kaip tik šiam žmogui likimas lėmė daug vėliau, kai toji talka jau buvo gerokai prislopusi, stoti į tautosakos rinkimo barus su būriu jaunųjų talkininkų – Vilniaus universiteto ramuviškių.

Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuva savo veiklą pradėjo 1970 m. pavasarį, suburdama pavieniui veikusius istorijos, turistų, krašto pažinimo būrelius ir grupes, o tu pačių metų rudenį Ekonomikos mokslų fakultete analogišką būrelį įkūrė šio fakulteto absolventas, tuomet jau dėstytojas, V. Mačiekus. Būsimieji ekonomistai iš karto įsitraukė į 1970–1971 mokslo metų žiemos ekspediciją, lankiusią Marcinkonių apylinkių miškų dzūkų kaimus.

Be abejo, tokia dainingame krašte skardėte skardėjo vakarai, studentams mokantis kasdien parsinešamų vis naujų dainų. Marcinkonių, Tverėčiaus, Sarių ekspedicijose užrašytos dainos ir sukrovė gražiausią ramuvos kraitį, jos aukso fondą. Šias dainas daugiau kaip ketvirtį amžiaus vakaronėse, ekspedicijose, kelionėse, žygiuose traukė vis naujos studentų kartos. Jas tebedainuoja į šiuolaikines „ramuvėlių“ stovyklas susiburiančios šeimos arba kur nors susieidami vienmečiai ir vienminčiai, kada nors buvę paženklinti šiuo kraštotyros ženkle.

Iš to kraičio tarytum savaime buvo atrinkta daina „Stovi žirgelis kieme pabalnotas“. Ją, atrastą ir pirmą kartą padainuotą Sarių ekspedicijoje, V. Mačiekus, aukštaitis, žirgininkų krašto žmogus, išvelgęs raitelių dainyno palikimą, spontaniškai ir entuziastingai išgyrė, pakylėdamas į sakralesnį lygmenį – pasiūlydamas ja pradėti ir užbaigti didžiuosius renginius, ypač tuos, kuriuose pakeliama ir nuleidžiama klubo vėliava. Taip visų, kada nors prisišliejusių prie ramuvos, sąmonėje prigijo „Vadų Vado daina“, savotiškas sambūrio himnas ir slaptažodis, padedantis atpažinti vieniems kitus, nors akivaizdžiai ir nebuvusius pažįstamus. Penkeri studijų metai – ke-

turios vasaros ekspedicijos. Per 25 metus jų ratuose sukosi apie pora tūkstančių studentų.

Smagu dainuoti dideliame bendraminčių pulke ekspedicijų vasarų vakarais, kai žodis po žodžio į širdis ir galvas gula, kai melodija po melodijos tampa dainuojančiojo savastimi. Bet ir dėl kita ko reikėjo tada mokytis ir įsiminti – dainų plūdo daug, o kraštotyrininkai neturėjo nė vieno magnetofono... Tik 1972 m. vasara Sariuose jau galėjo pradžiuginti, nes ekspedicijos ekipiruotėje atsirado du dideli juostiniai magnetofonai, kuriuos liaunesnės tautosakos įrašinėtojos turėdavo nešti dviese, pėstute pėdindamos tuos keletą ar keliolika kilometrų į pasirinktus ar vadovų nurodytus kaimus. Į Vilniaus universiteto mokslinę biblioteką pateko pirmieji sutvarkyti tautosakos tekstai su melodijomis garsajuostėse.

Džiaugsmas džiaugsmu, tačiau gyvenimas už genį margesnis – užgriūva išbandymų metas: uždaroma Vilniaus miesto ramuva, jos dalyviai pradėti persekioti sovietinio saugumo. Ramuvos kūrėjas Jonas Trinkūnas apskritai privalejo pasitraukti iš universiteto. Tada su studentų atstovu Vladu Braziūnu jis atėjo prašyti Venantą perimti vadovavimą universiteto kraštotyrininkams, kad nemirtų graži idėja, jau ėmusi nokinti pirmuosius vaisius. Prie apsisprendimo prisidėjo ir Kraštotyros tarybos pirmininkas profesorius (tada dar docentas) Česlovas Kudaba, savaitgalių žygiuose po Vilnijos kraštą įsidėmėjęs smalsų, imlų, unikalios atminties bendražygi, konkrečiai ir detalai papildantį jo paties pasakojimus.

Teko imtis. Juk ne kieno kito įkalbėtas, bet savo noru, širdies vedamas ėjo šiuo keliu, jau suprato ir jautė jo svarbą, o iš šeimos, giminės atsineštas atsakomybės, pareiagingumo jausmas kuždėjo: jei ne tu, tai kas tada?

Tada... Prasadėjo tas metas, apie kurį gražiai, tarsi suposmuodamas istorines analogijas – „Varpą“ ir Vinčą Kudirką, filaretus ir Adomą Mickevičių, ramuvą ir Venantą Mačiekų, – kalba anų dienų dalyvis ir liudininkas poetas V. Braziūnas:

Tad rašyti apie pastarą V. Mačiekus amžiaus ketvirtį būtų tas pats, kas rašyti apie Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvą: ne vien kad ramuva per tuos metus, kai jis ėmėsi jai vadovauti, mūsų samonėj pasidarė tiesiog nuo jo, Vadų Vado, neatskiriama, be jo atrodytų net nevisavertė, bet ir todėl, kad į patį Venantą ramuva, kraštotyra taip įsismelkė, jog pasidarė, ko gero, svarbiausia jo gyvenimo dalis, jo gyvenimo laimė ir, kas žino, gal nelaimė, Venantas mat nemoka blaškytis, skaidytis. Vienąkart idėjos persmelktas, įsitikinęs jos prasingumu, taip tos idėjos vedamas, šimtus iš paskos vedamas, ir eina.¹

Ėmėsis vadovauti klubui, V. Mačiekus į vieną iš dviejų savaitinių susirinkimų vis dažniau pradėjo kviesti mokslininkus – istorikus, tautosakininkus, etnografus, kalbininkus – taip paversdamas antrąją dieną neeilinėmis paskaitomis, o lankančius klubą, besirengiančius vasaras praleisti ekspedicijose studentus kartu pamažėliais pratindamas prie minties, kad žygių, stovyklavimo ir pažinimo pačiam sau džiaugsmą kur kas tikriau įprasmintų geras specialus pasirėngimas ir suvokimas, jog darbas ko nors išties būna vertas tik padarytas iki galo. Todėl, anot pirmosios kartos tautosakininkų,

¹ Vladas Braziūnas. Venantas Mačiekus ir ramuva: atsparos metai, kn.: *Žiobiškis: Monografija, (Lietuvos valsčiai, kn. 5)*, Vilnius, 2000, p. 605.

jam ėmus vadovauti kompleksinėms ramuvos ekspedicijoms, visiems tapo aišku, kad tos dvi ekspedicijos savaitės – tik pati romantiškiausia, tegu ir nelengva, darbo pradžia. Didžiausias darbas laukia sugrįžus: visa ko surinkta sutvarkymas taip, kad tiktų mokslo įstaigoms. <...> Kiekvienam tiesiog jau buvo aišku, jog Vadų Vadas nepadaryto darbo nepamirš ir nepavargs, nepaliaus raginti, kol visa nebus atlikta iki galo. Nepamokslaus. Bet juo toliau, juo labiau darysis gėda.²

Rimtai ir daug reikalaujamas, klubo vadovas savo ruožtu visokeriopai stengėsi studentus prijaukinti prie šios taip svarbios lietuviškumo dvasiai palaikyti veiklos. Jeigu studijavai universitete penkerius metus ir kas vasarą rasdavai laiko ekspedicijoms, tai kartu su diplomu gaudavai ir visų Lietuvos etnografinių regionų pažinimą, nes ekspedicijas, kol tai buvo įmanoma, stengtasi organizuoti Aukštaitijoje, Dzūkijoje, Suvalkijoje ir Žemaitijoje paeiliui, ratas po rato. Kol buvo mažesnis dalyvių skaičius, užtekdavo bendrabučių, tačiau pradėjus kviestis specialistų talkininkų iš Konservatorijos (dabar – Muzikos ir teatro akademija), Dailės instituto (dabar – Vilniaus dailės akademija), Rumšiškių liaudies buities muziejaus, ir jam peraugus per šimtą, imta apgyvendinti ir mokyklų klasėse, ypač sporto salėje, savųjų šmaikštuolių taikliai pavadintoje „Palestina“, taip sukuriama naują tautosakinį ženklą. Tų ženklų būta ir daugiau. Berods Joniškėlio ekspedicijoje (1974 m.) įgijo sparnus žavingoji „kancona“: „Mūsų Mačiekus, mūsų vadovas, Skraido per aukštus kaip palydovas. Niekas nežino, nesusigauo, Kada jis miega, ir ką jis gauda.“ Tokių tautosaka virstančių prisiminimų būtų begalės, tačiau pagerbiant jubiliatą derėtų daugiau remtis jo mėgstama faktų ir argumentų kalba.

Padedant tuometiniam Mokslo ir švietimo ministro pavaduotojui Vaclovui Pranaičiui, klubas įsigijo net septynis naujus magnetofonus, vienu metu būdamas turtingesnis netgi už Lietuvos kalbos ir literatūros instituto mokslininkus. Tačiau per daug didžiulis negalėjo, nes juostų anuomet irgi ne taip lengva buvo prasimanyti, o Instituto mokslininkai gaudavo jų, kad ir naudotų, iš Lietuvos radijo. Klimui Viščiuniui pasiūlius, buvo sutarta, kad ramuviškiai tautosakos rinkėjai surastus lobius rašys į Instituto juostas, kurias, suprantama, gražins Tautosakos archyvui. Taip prasidėjo ilgametis bendradarbiavimas, dėl kurio V. Mačiekui teko išklausti netgi Universiteto mokslinės bibliotekos direktoriaus Jurgio Tornau priekaištus, kodėl esą neša ne į namus, o iš namų. Tiktai paklausus, nejaugi būtų geriau, negaunant reikiamų priemonių, sėdėti rankas sudėjus ir nieko nedaryti, senosios kartos intelektualas sutiko: ne, reikia dirbti.

Lietuvių kalbos ir literatūros instituto mokslininkai ateidavo skaityti paskaitų, atvažiuodavo konsultuoti tautosakos rinkėjų ekspedicijose. Iš tų rinkėjų vėliau išaugo praktiškai patyrę, profesinių įgūdžių įgiję tautosakininkai ir ėmė tolydžio pildyti Instituto darbuotojų gretas. Dabar čia susitelkusi gana solidi ramuviškių frakcija: habil. dr. Nijolė Laurinkienė, dr. Bronė Stundžienė, dr. Lina Būgienė, Povilas Krikščiūnas, Rasa Kašėtienė, Gražina Kadžytė, Dalia Zaikauskienė...

Lietuvių tautosakos archyvui neatlygintinai perduota Vilniaus universiteto kraštotyros ramuvos ekspedicijose surinkta tautosakos medžiaga yra 44 929 vnt. Tai

² Ten pat, p. 608.

sudaro apie tris procentus viso rankraštyno turinio. V. Mačiekus iki šiol kiekviena proga primena, kad apie penketas tūkstančių tautosakos kūrinų tebeklaidžioja po buvusių ekspedicijų dalyvių namus, turėdamas vilties, jog kada nors ir jie pateks ten, kur ir turėtų patekti. Ypač tai pasakytina apie pirmųjų trijų ekspedicijų, kurioms jis dar nevadovavęs, tautosaką. Vėlesnėse ekspedicijose jos nubyrėta kur kas mažiau.

Beje, LTR 6476 numeriu pažymėtas ir paties V. Mačiekus, pastaruosius dešimtmečius besispecializavusio rinkti paprotinės teisės paveldą, tautosakos rinkinys, sudarytas ir įteiktas rankraštynei prieš dešimt metų – 1997 m. birželio 9 d. Jame yra 1976–1996 m. įvairiose Lietuvos vietovėse užrašyta 61 daina, 7 pasakos, 1 sakmė, 43 patarlės, 100 mįslių, kitos smulkiosios tautosakos... Žodžiu, visa tai, kas žybtelėjo aukso trupinėliais iš žmonių tautosakinės atminties gelmių besišnekučiuojant apie visai kitus dalykus, neliko nepastebėta ir neužfiksuota prityrusio kraštotyrininko.

Likdamas ištikimas pasirinktai pirmutinei skaičiuotojo ir planuotojo profesijai, V. Mačiekus Lietuvos kraštotyros draugijos leidinyje „Mūsų kraštas“, 1995 m. apžvelgdamas ramuvos dvidešimt penkerių metų darbo rezultatus, pateikia įdomių faktų ir lyginimų. Pasak jo, 24 ekspedicijose tautosaką yra rinkę, sutvarkę ir tautosakos rankraštynei atidavę 428 ramuviškiai. Geriausi tautosakos rinkėjai – Gražina Meilutytė-Mališauskienė, Nijolė Navikaitė, Janina Švambarytė, Aldona Neidzenavičiūtė, Vladas Braziūnas, Emilija Vasiliauskaitė, Rita Builytė – kiekvienoje ekspedicijoje užrašydavo maždaug po pustrečio šimto kūrinų.

Absoliučiai geriausias yra Rimos Aranauskienės-Krušaitės darbo rezultatas: 6 ekspedicijose ji užrašė 3992 tautosakos kūrinus arba vidutiniškai po 665,3 vnt. kiekvienoje. Tačiau jos rezultatus sunku palyginti su kitų tautosakininkų, nes ji specializavosi rinkti smulkiąją tautosaką, kurios užrašė 3063 vnt., arba 1,8 karto daugiau, negu likusieji devyniolika geriausių tautosakininkų. Laiko sąnaudos pasakai užrašyti yra keleriopai didesnės, negu patarlei ar mįslei išklausti.³

Štai taip žaismingai pateikia savo ataskaitą vadovas, tuoj pat atstatydamas faktinę ir loginę teisybę. Taip pat teisus jis yra teigdamas:

Vargu ar atsirastų kita visuomeniniai pamatai po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje veikusi žmonių grupė, kuri savo veiklą galėtų apibūdinti panašiais skaičiais. <...> Beje, yra ir kur kas daugiau nei skaičiai: laiku sukaupta ir mokslo institucijoms perduota daugybė medžiagos, kuri šiandienos tyrinėtojams antraip jau būtų nebeprieinama.⁴

Rūpėjo, be abejo, ne tik papildyti mokslo aruodus, bet ir dabartinėms kartoms parodyti tuos iš užmaršties iškeltus liaudies išminties lobius. Todėl, darant įvairiausias išlygas, dalis ekspedicijose surinktos medžiagos imta leisti Vilniaus universiteto leidykloje rotaprintu ir kitais elementariais spaudos būdais kaip mokymo metodines priemones. Į kai kurias jų pateko ir tautosakos. „Šutų šnektos tekstai: Mokymo priemonė lituanistams“ (1977), „Luokės šnektos tekstai: Mokymo priemonė lituanistams“ (1978), „Joniškėlio apylinkių šnektos tekstai: Metodinės rekomendacijos filologams“ (1982) – tuo jau galima buvo džiaugtis. Dar labiau – kai

³ Venantas Mačiekus. Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvai dvidešimt penkeri, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 1 (6), p. 149.

⁴ Venantas Mačiekus. Kraštotyros odiseja, *Literatūra ir menas*, 1993, rugs. 4, p. 11.

„Vakarinių naujienų“ leidykla išleido pirmąją monografiją „Sintautai. Žvirgždaičiai“. Ilgametis triūsas ir kantrybė pagaliau sulaukė atlygio. Nuo tol jau prasideda išsipildymų metai.

1994 m. įkurta Petro Jonušo, beje, irgi buvusio ramuviškio, leidykla „Versmė“ savo veiklos pamatu pasirenka unikalią, analogų nei Lietuvoje, nei kaimyninėse šalyse neturinčią vienodos struktūros istorijos ir kultūros leidinių seriją „Lietuvos valsčiai“. Tai ir yra ilgas kantraus triūso metus svajotasis išsipildymas. V. Mačiekus tampa pirmuoju šios serijos monografijų sudarytoju ir vyriausiuoju redaktoriumi, aplink jį vėl pradeda spiestis gražus ramuviškių bendraminčių pulkelis. Vieni jų tampa leidyklos darbuotojais, kiti – kūrybiniais bendradarbiais.

Pirmoji iš papildytos anuometinių kompleksinių ekspedicijų medžiagos pasaulį išvysta „Žagarė“ (1998). Po jos kitos monografijos pasipila tarytum iš atrišto maišo – „Obeliai. Kriaunos“ (1998), „Plateliai“ (1999)... Atgaivinama ekspedicijų tradicija. Susirenkama, tiesa, mažesniais pulkeliais, bet pačių ištikimiausių, kitaip neįsivaizduojančių savo atostogų dienų prasmės. Per pakartotinai ir naujai lankomas vietas priartėjama prie gimtinės – Žiobiškio apylinkių Rokiškio rajone. Atiduodama rašytinė pagarba šeimai ir giminei, garbės skola išvedusiems ir išlydėjusiems į tokį nepakartojamą gyvenimą... Gimtasis kraštas savo ruožtu irgi nelieka skolingas – Venantas Mačiekus, 1997 metų Jono Basanavičiaus premijos laureatas, 2007-ųjų pavasarį tapo ir Rokiškio rajono garbės piliečiu.

Tokia prabėgusių metų apyskaita, kurią vainikuoti galėtų vienos iš ramuviškių, Panevėžio Vytauto Žemkalnio gimnazijos mokytojos Birutės Palujanskaitės-Valkiūnienės jubiliatui perduoti sveikinimo žodžiai, išgryninę visuotines pajautas: „Mylėjom ir tebemylim. Ir, atrodo, kaskart – vis labiau!“